

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ЖІНОЧОЇ ТІЛЕСНОСТІ

SOCIO-CULTURAL ASPECT OF FEMALE CORPOREALITY

Стаття присвячена дослідженню соціокультурного аспекту жіночої тілесності. Визначення поняття «тілесність» складається із психофізіологічних, психосоматичних, біоенергетичних проявів людського тіла, які характеризуються особливостями онтологічного та соціокультурного розвитку та здійснюються в аксіологічному просторі соціуму. Доведено, що тілесність виступає вже як структура репрезентації самосвідомості та включає психосоматичні феномени, які є символічним вирішенням внутрішньоособистісних конфліктів, тієї інформації, за допомогою якої можна встановити зв'язки реальних подій і їх тілесної конгруентності, а потім шляхом вербалізації осмислити й інтегрувати даний досвід. Проаналізовано соціокультурний аспект жіночої тілесності, визначено, що в сучасному світі жіноче тіло, як і раніше, багато в чому розглядається суто утилітарно, з погляду сексуального задоволення і репродуктивних функцій. Така обмежена оцінка жіночої тілесності справляє досить значний вплив на жіночу самоідентифікацію, багато в чому робить її негативною. Зроблено висновок, що тілесність виступає однією із провідних цінностей у жіночій ментальності та відіграє найважливішу роль під час формування гендерної ідентичності жінок, тому перед сучасною жінкою стоїть завдання – виробити усвідомлене ставлення до свого тіла, подолати негативізм і відчуженість щодо тілесних недосконалостей, оцінювати себе не з позиції Іншого, тобто чоловіка, а насамперед з погляду власних об'єктивних потреб.

Ключові слова: жінка, ідентичність, тілесність, жіноча тілесність, тілесний образ, фемінізм, гендер.

The article is devoted to the study of the socio-cultural aspect of female corporeality. The definition of corporeality consists of psychophysiological, psychosomatic, bioenergetic manifestations of the human body, which are characterised by ontological and socio-cultural development and are carried out in the axiological space of society. It is proved that corporeality already acts as a structure of representation of self-consciousness and includes psychosomatic phenomena, which are a symbolic resolution of intrapersonal conflicts and the information that can be used to establish links between real events and their corporeal congruence, and then, through verbalisation, to comprehend and integrate this experience. The author analyses the socio-cultural aspect of female corporeality and determines that in the modern world the female body is still largely viewed as purely utilitarian, in terms of sexual pleasure and reproductive functions. It is concluded that corporeality is one of the leading values in women's mentality and plays a crucial role in the formation of women's gender identity, so the modern woman faces the task of developing a conscious attitude towards her body, overcoming negativism and alienation in relation to bodily imperfections and evaluating herself not from the position of the Other, i.e. a man, but primarily from the point of view of her own objective needs.

Key words: woman, identity, corporeality, female corporeality, body image, feminism, gender.

УДК 159.91159.98
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.67.46>

Синякова В.Б.

д.психол.н.,
професор кафедри психології
ПрАТ «ВНЗ "Міжрегіональна Академія управління персоналом"»

Актуальність дослідження жіночої тілесності та фігуративності зумовлена низкою обставин. З одного боку, це проблеми гуманізму – жіночності, краси, добра, материнства, з іншого – експлуатація «питання» жіночої тілесності. Проблеми розвитку гуманізму в суспільстві ставити питання про подолання відчуження та гуманізму в царині розглядуваної проблематики. Висока значущість розглянутої теми також зумовлена тим, що в ній аналізуються центральні питання гуманізму взагалі й ті цінності, які належать до критерію соціального прогресу.

Складність проблеми зумовлена тим, що тілесність має історичну фігуративність, тісно пов'язану зі знанням, цінностями, владою, релігією. Цивілізація, з одного боку, розширює можливості та рамки тілесності, з іншого – характеризується зростанням експлуатації цієї теми. Розвиток науки, генної інженерії та генних технологій призводить до переоцінювання традиційних форм порушення питання, аж до субстанційності образу постлюдини. Сучасна цивілізація також ускладнила проблеми ідентичності, у зв'язку з тенденціями гендерного розмаїття, мультикультуралізму, глобалізації,

детериторіалізації тощо. Наша повсякденна діяльність і досвід переконують, що всі люди, з якими ми стикаємося, тілесні. Тілесність – це психофізіологічні, психосоматичні, біоенергетичні прояви людського тіла, які характеризуються особливостями онтологічного та соціокультурного розвитку, здійснюються в аксіологічному просторі соціуму.

Тілесність структурована і має внутрішні та зовнішні компоненти, до того ж «фрагменти зовнішньої вираженості долучені лише через відповідні їм внутрішні переживання». Проблема теперішнього часу полягає в тому, що сучасна людина не знає і не розуміє, а точніше, не переживає своєї внутрішньої тілесності, що в підсумку призводить до внутрішньоособистісного конфлікту, який є базовим щодо інших, бо формується на ранніх етапах розвитку людини (починаючи з пренатального). Особливо це стосується жінок.

Отже, **метою статті** є дослідження соціокультурного аспекту жіночої тілесності.

Внутрішнє тіло, як момент моєї самосвідомості, являє собою сукупність внутрішніх органічних відчуттів, потреб і бажань, об'єднаних навколо внутрішнього центру, зовнішній

же момент фрагментарний і не досягає самостійності та повноти, маючи завжди внутрішній еквівалент, через його посередництво належить внутрішній єдності. Важливо навчитись правильно розшифрувати тілесний код, який є ключем до розуміння внутрішньоособистісних конфліктів, які, у свою чергу, часто є причиною психосоматичних захворювань. Тільки тоді людина отримує доступ до власних істинних бажань і потреб.

Отже, усі потреби, почуття, бажання кодуються в різні стани, психосоматичні феномени, які є символічним вирішенням внутрішньоособистісних конфліктів, тієї інформації, за допомогою якої можна встановити зв'язки реальних подій і їх тілесної конгруентності, а потім шляхом вербалізації осмислити й інтегрувати даний досвід. І тілесність виступає вже як структура репрезентації самосвідомості [2].

Проблематика жіночої тілесності вкрай складна для дослідження, оскільки в історії її оцінки дуже суперечливі, неоднозначні та вкрай суб'єктивні. Чуттєво-тілесний світ жінки відіграє фундаментальну роль для дитини та соціуму загалом. Уже в давній філософії проблематика жіночої тілесності та її енергії й духовності активно обговорювалась. У давньоіндійській філософії виділяли грубе й тонке тіло. Гармонію до духу й тілесності шукали Платон, Арістотель, арабські мислителі – Ібн Сіна, Аль Фарабі. Ідеали жіночої тілесності та краси стали відігравати особливу роль в епоху Відродження. В епоху капіталізму тілесність проявляє себе і використовується в найрізноманітніших іпостасях і якостях. Постає соціальна проблема експлуатації тілесності, її відчуження.

Спроби дослідити тілесність здійснювали у своїх концепціях тілесно орієнтовані терапевти (теорія «Характерний панцир» В. Райха, біоенергетика О. Лоуена, терапія рухом М. Александера, теорія концентрованого руху Е. Гіндлер, теорія усвідомлення себе через рух М. Фельденкрайза, структурна інтеграція І. Рольф). Цікаві спроби виділити тілесність, а точніше, тілесне почуття та тілесне «Я», як окрему психологічну категорію були зроблені ще Г. Олпортом. Тілесне почуття навіть дістало спеціальну назву – «ценестезія». Тілесне «Я» він відносив до серцевини становлення особистості. Сучасний період розвитку психології характеризується прагненням зрозуміти людину як цілісну систему, як інтегровану функціональну єдність різних аспектів цілого в часі та просторі.

Питання про те, якими смислами наділяється категорія «жінка», яким чином виробляється знання про жіноче, фемінінне, а також про те, які агенти беруть у цьому участь, є актуальним із моменту становлення академічного фемінізму та ґендерної теорії.

Сучасними дослідниками зроблено висновки щодо тенденцій у художніх рефлексіях жіночого, передусім у репрезентаціях тілесного досвіду:

- тяжіння до неприхованої реалістичності, відмова від «надуманої», вимушеної «каліграфіки», а за необхідності – звернення до естетики потворного, важелів шоку й епатажу;
- актуалізація місця жінки в суспільстві, набуття нею права на нестандартне тілесне самовираження;
- виведення з маргінальної зони тем, що пов'язані з репрезентацією специфічних для жіночого тіла фізіологізмів;
- активне використання тіла як метафори у зверненні до гострих соціально значущих тем [9].

Є. Калюжна та Н. Савченко доводять, що до психологічних особливостей тілесності молодих жінок у контексті феноменології варто віднести такі: показники психосоматичного потенціалу, компетенції вербалізації тілесного «Я» та локусу тілесного контролю, типи самоусвідомлення та саморефлексії тілесного потенціалу. Ці особливості розкривають окремі компоненти у структурі тілесності як багатфакторного явища. За результатами автоматизованого лінійного моделювання встановлено, що ядро тілесності в молодих жінок становить глибинно-психологічна феноменологія [6].

Н. Калька зауважує, що уявлення про красу жіночого тіла, про процеси старіння й омолодження, про прийнятну поведінку та норми фізичного і духовного здоров'я людини не бувають незмінними. Ці уявлення схильні до процесу соціального конструювання і залежать від тимчасового, соціального, культурного, етнорелігійного й інших контекстів. У людей дедалі частіше трапляється переконання, що все можна коригувати, змінювати відповідно до зразків, нав'язаних масовою культурою [7].

Сучасні українські науковці зробили висновки: жінки, які мають дітей, порівняно із жінками, які не мають репродуктивного досвіду, більш позитивно ставляться до тіла, приймають його, у них виражена фемінінна ґендерна приналежність, їм меншою мірою властива алекситимія; у вагітних жінок і жінок, які перебувають у післяпологовому періоді, підвищується увага до власних відчуттів, зокрема інтрацептивних і пропріоцептивних, і здатність до усвідомлення своїх почуттів і переживань; тілесність жінок-матерів справді пов'язана з характером досвіду, отриманого під час виношування, пологів і вигодовування дитини.

К. Бондар за результатами дослідження зробила висновок, що найбільша кількість респонденток (46,7%) належить до особистісного типу саморефлексії тілесного потенціалу. Для цього типу характерна орієнтація на себе.

Тілесний потенціал безпосередньо інтегрується в «Я»-структуру, стає його іманентною характеристикою, яка за жодних умов не може бути відділена від «Я». Конструктивно-ціннісний рівень ставлення до власних тілесних можливостей поєднує можливість досягнення перспективних життєвих цілей у безпосередньому зв'язку з можливостями «Я» як цілісної психотілесної істоти. 35,8% респонденток належать до конформного типу саморефлексії тілесного потенціалу. Для цього типу характерна орієнтація на іншого, рівень ставлення до власних тілесних можливостей як чинника, з яким пов'язуються передусім місце в соціумі та можливість соціального зростання. Представниці цього типу сприймають своє тіло як інструмент, ціннісний статус якого обмежується наявними в соціумі (культурі) уявленнями, з одного боку, та природними можливостями людини – з іншого. Запозичений у соціумі критерій стає провідним каналом категоризації тілесності, яка не поширюється на уявлення досліджуваних про власне «Я». Найменша кількість респонденток (17,5%) належить до вітального типу саморефлексії тілесного потенціалу. Для цього типу характерна орієнтація на «тут і тепер», усвідомлення тіла як натурального біологічного об'єкта, чинника, що може заважати чи просто перешкоджати потоку життєдіяльності, тобто тіла як заданої умови існування [2].

Емпіричне дослідження К. Ільясової показало, що тілесний образ є основою складного психологічного феномену формування першого враження про іншу людину, оскільки сприйняття одного індивіда іншим є визначальним у формуванні самосвідомості та людської взаємодії. 89% опитаних висловили думку, що після виправлення власних недоліків вони змінять свій сценарій життя чи зможуть вирішити психологічну проблему (складеться сімейне життя; підвищиться соціальний статус, відбудеться кар'єрний ріст, зросте популярність серед чоловіків; прийде відчуття впевненості в завтрашньому дні; стане щасливою). Моніторинг і аналіз медичних карток клієнтів косметологічних лікарень (98 осіб), який був зроблений у межах зазначеного дослідження, показав, що після корекції недоліків, за запитом клієнтів, тільки 8% залишаються на профілактичному догляді, решта 92% продовжують пов'язувати якість власного життя з наступними косметичними процедурами й операціями, керуючись нав'язаними медіа стандартами краси. Серед найпопулярніших пластичних операцій: мамопластика (корекція грудей); риноластика (корекція носа); блефаропластика (корекція повік); ліпосакція (видалення надлишків жирових відкладень); корекція форми сідниць; лабіопластика (пластика статевих губ); кругова підтяжка обличчя; отоп-

ластика (корекція вух). Аналіз дав підстави констатувати зростання популярності пластичних видів хірургії в молодих клієнток (18–25 років), що в реальності не мають потреб у зазначених процедурах. Також можна констатувати відсутність психологічного консультування стосовно доцільності таких процедур [4].

Отже, у суспільстві виробляються свої уявлення про тілесність і тілесні практики, які відображають, з одного боку, припустиме і можливе, а з іншого – заборонене і неприродне в даній культурі. На основі таких уявлень і тілесних практик виробляється система символів, що визначають сенс тілесної ідентичності. Також тілесність виступає своєрідним «дзеркалом» для відображення сутності ідеального суб'єкта, тобто такого суб'єкта, з яким ми хотіли б себе співвіднести. Тілесність представників статі виражається функціонально і проявляється насамперед у репродуктивній і сексуальній сферах. Уявлення людини про себе як суб'єкта й об'єкт сексуальних стосунків, а також уявлення про материнство та батьківство є одними з найактуальніших і найбільш значущих у її житті. У структурі традиційної жіночої ментальності цінності материнства розташовувалися на вершині ціннісної ієрархії, тому жіноча ідентифікація багато в чому була пов'язана з материнством. Виконанням функції матері жінка осмислювала себе як представниця статі, бо саме її здатність до дітонародження визначала її цінність і статус у суспільстві (у давнину жінку, визнану безплідною, справжньою жінкою не вважали: такою вона могла стати тільки після народження дитини).

Трансформація суспільних цінностей, яка відображала «швидке зростання значущості особистісних цінностей, узаконення найманої жіночої праці, контроль над народжуваністю», привела до послаблення значущості материнства. У сучасному суспільстві з'являються такі явища, як добровільна бездітність і «жаль за материнством», що його відчувають жінки, які народили дітей, але не отримують у зв'язку із цим позитивних емоцій. Проте цінності материнства в суспільній свідомості залишаються першорядними, а негативні почуття щодо народження дітей розглядаються як девіантні. Науковці стверджують, що «сучасні матері страждають від традиційного образу матері, укоріненого в нашій свідомості». Отже, стереотипи, що приписують жінці насамперед бути матір'ю, як і раніше, визначають її світогляд і систему цінностей. Стандарти, на основі яких оцінюється навколишній світ і сама людина, не є ґендерно індіферентними [11].

Феномен «жіноча краса» є за своєю природою соціокультурним, його трактування змінювалися залежно від статусу жінки в суспільстві, від наявних у кожному епоху ґендерних відносин,

а визнання досконалості жіночої статі, проте, не обмежує чоловічого домінування в суспільстві. Контроль над жіночою тілесністю так само належав переважно чоловікові. Контроль здійснювався не тільки фізично, а й за допомогою акту споглядання. Дивлення розглядається як привілейований акт, перевага, яка була доступна суто чоловікам. Феномен «чоловічого погляду» досліджувала Л. Малві, яка пов'язувала чоловічий візуальний контроль із перетворенням жінки на об'єкт чоловічого впливу [10]. За допомогою поглядів здійснювалась об'єктивація жінки, співвідношення її з «іншим»: образ жінки вже з давніх-давен інтерпретується як товар. Традиційно жінка визначає свою суб'єктивність через смиренність і підпорядкування чоловікові. Навіть сучасні економічно незалежні жінки приймають як даність необхідність своєї відповідності нормам маскуліної естетики.

Результати дослідження соціокультурного аспекту жіночої тілесності дозволяють зробити висновки про те, що в сучасному світі жіноче тіло, як і раніше, багато в чому розглядається суто утилітарно, з погляду сексуального задоволення (реклама, порнографія, проституція) і репродуктивних функцій (дітонародження, сурогатне материнство). Така обмежена оцінка жіночої тілесності справляє досить значний вплив на жіночу самоідентифікацію, багато в чому робить її негативною. Жінка співвідносить уявлення про себе із чоловічою, тобто домінують позицією, навіть гіперболізує чоловічу оцінку своєї зовнішності. Це призводить до формування аутоагресивної жіночої поведінки у прагненні досягти ідеалу. Практики тілесних трансформацій, часом украй болючих і негативних для здоров'я за своїми наслідками, здебільшого належать до стратегій поведінки жінок. Така самообмежувальна поведінка також вказує на те, що в жінки багато в чому зберігається стратегія поведінки, відповідно до якої в неї домінує прагнення подобатися чоловікові та бути максимально привабливою для нього. Європейські науковці пропонують піддати практики краси перевірку на предмет їхньої політичної ролі в підтримці чоловічого панування. Тілесність виступає однією із провідних цінностей у жіночій ментальності та відіграє найважливішу роль під час формування гендерної ідентичності жінок. Тому перед сучасною жінкою стоїть завдання – виробити

усвідомлене ставлення до свого тіла, подолати негативізм і відчуженість щодо тілесних недосконалостей і здійснювати оцінювання себе не з позиції Іншого, тобто чоловіка, а насамперед з погляду власних об'єктивних потреб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абсаямова Л. Роль «тілесного Я» у формуванні патернів харчової поведінки. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 38. С. 18–27.
2. Гупаловська В. Теорії та моделі сексуальності: чи є місце для духовності? *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». 2016. Вип. 3. С. 54–64.
3. Бондар К. Дослідження саморефлексії тілесного потенціалу молодшої жінки. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць. № 33. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-33.%D0%9D>.
4. Гомілко О. Феномен тілесності : дис. ... докт. філос. наук : 09.00.04. Київ, 2007. 420 с.
5. Дідковська Л. Психологічні особливості ставлення до сексу осіб віку ранньої дорослості. *Психологічні науки*. 2014. Вип. 2.12 (103). С. 72–79.
6. Взаємозв'язок психологічної безпеки та задоволеності образом тіла в жінок / В. Дяченко та ін. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України*. 2019. Т. VII : Екологічна психологія. Вип. 47. С. 140–152.
7. Калюжна Є., Савченко Н. Дослідження психологічних особливостей тілесності молодих жінок у контексті феноменології. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. Вип. 5. С. 75–84.
8. Кравченко О. Культурний код міста: проблема ідентифікації. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія «Філософія. Культурологія». 2019. № 2 (30). С. 143–148.
9. Медведєва Н. Проблема співвідношення тілесності і соціальності в людині і суспільстві : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2005.
10. Фадєєва К. Вимірювання специфічних конструктів тілесності у психології. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. № 3 (20). С. 167–174.
11. Хомуленко Т. Структурно-функціональна характеристика тілесного «Я» в умовах психосоматичної кризи. *Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика* : монографія / за ред. С. Максименка та ін. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2017. 540 с.
12. Hust S. Scripting Sexual Consent: Internalized Traditional Sexual Scripts and Sexual Consent Expectancies Among College Students. *Family Relations*. 2017. № 66. P. 197–210.